

Primljen 01. 03. 2004.
Prihvaćen 21. 05. 2004.

PRIKAZ KNJIGE NADE IVANETIĆ „UPORABNI TEKSTOVI”

Neda Pintarić

Filozofski Fakultet, Zagreb

Nada Ivanetić

Uporabni tekstovi

Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb 2003., 262 str.

Naslov knjige *Uporabni tekstovi* sigurno će ponukati čitatelje da otvore ovu zanimljivu jezikoslovnu knjigu. Već će u predgovoru doznati da se radi o tzv. *malim formama* koje su predmetom nove posebne discipline - *lingvistike tekstnih vrsta* te se ubrajaju u neknjiževne tekstove što ih rabimo u svakodnevnim situacijama, npr. prilikom čestitanja, izražavanja sućuti, pisanja životopisa, recenzija, oporuka... .

Razlog za daljnje čitanje daje nam N. Ivanetić određujući smisao knjige, a to je opis tekstnih vrsta, njihove strukture, jezika i stila, što će nam omogućiti uspješnu komunikaciju u životnim situacijama. No o tome ćemo detaljno doznati u najvažnijem i najopsežnijem trećem poglavlju u kojemu autorica analizira uporabne tekstove u posmrtnim situacijama, kad treba napisati osmrtnicu, posljednji pozdrav, nekrolog, zahvalu, sjećanje ili izraziti sućut (str. 87-124). U nekim drugim životnim situacijama morat ćemo napisati prijatelju čestitku za godišnjicu braka ili npr. napisati prijavu na natječaj za radno mjesto (str. 179-217). Ti će tekstovi nositi „kulturalni aspekt”. Ako se prijavljujemo na natječaj za radno mjesto, moramo napisati životopis. Koje su komunikacijske sastavnice relevantne za ovu malu formu, vidjet ćemo na str. 141-153. S novim tehničkim sredstvima pojavile su se i nove tekstne vrste pa u knjizi možemo naći analizu poruka na telefonskim sekretaricama (str. 129-140), a u poglavlju „Promjene tekstnih vrsta ili dijakronija u sinkroniji” spominju se i sasvim novi oblici: *web* stranice, elektronička pošta (*e-mail*) i elektroničko čavrljanje koje autorica naziva jednostavno razgovorom (*chat*). Takve promjene, koje nastaju pred našim očima, dobile su i naziv: „*promjene u vidljivom vremenu*” (*change in apperent time*) (str. 126). Dijakronijski se mogu istraživati pisani tekstovi, npr. nadgrobni natpisi koji imaju „neprekinutu milenijsku povijest” te tako omogućuju neizbrisiv čovjekov trag o sebi i bližnjima. Dok kuharski recepti imaju dugu tradiciju s vrlo malim preinakama u različitim vremenskim razdobljima, poslovna se pisma stalno mijenjaju. Zanimljivo je istraživanje L. Kremera (1994.) iz kojega se vidi da su se polovicom 19. st. poslovna pisma vrlo malo razlikovala od privatnih, tj. imala su sasvim individualizirani stil s „poniznim i molećivim tonom”, a već krajem 19. st. taj stil „ustupa mjesto trezvenom izrazu s nizom pravnih floskula”, što je posljedica standardizacije,

racionalizacije i birokratizacije gospodarstva.

Na pitanje što je to uporabni tekst, odnosno što su tekstne vrste, autorica odgovara u I. poglavlju izdvajajući relevantne definicije (Hartmannovu, Sandigovu, Brinkerovu, Heinemannovu) te na kraju prilaže svoju: „*Tekstne su vrste, dakle, jedinice koje povezuju kognitivne, komunikacijske i djelatne aspekte i oblik su socijalne prakse*” (str. 4). Lingvistika tekstnih vrsta ne istražuje samo oblik, funkciju i odnose između tekstova i njihovih korisnika, nego također proučava „tipične tekstualne strategije” za stvaranje koncepata pojedinih uporabnih tekstova, kako bi se mogli uočiti skupovi srodnih tekstnih vrsta unutar raznih funkcionalnih stilova, tj. u različitim komunikacijskim područjima (npr. politici, novinarstvu, znanstvenim disciplinama itd.).

Objašnjavajući dalje što je tekst, a što diskurz, autorica razlikuje tekst kao „*svaku tvorevinu koja se može pridružiti tekstnoj vrsti*” (str. 6), dok diskurz čine razni oblici jezika u uporabi, odnosno konkretno situirano jezično djelovanje koje uključuje pošiljatelja i primatelja, situaciju i društvene strukture važne za razumijevanje izrečenoga, tj. teksta. Tekst je rezultat diskurza, njegova materijalizacija (str. 22).

Za ostvarivanje teksta kao jezične strukture važna je **kohezija** (povezivanje komponenata površinske strukture gramatičkim sredstvima) i **koherencija** (logičko-semantička povezanost rečenica u cjelinu teksta). Brojniji su nejezični kriteriji pomoću kojih korisnici ostvaruju razumijevanje teksta. To su intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost, efikasnost i intertekstualnost (str. 11–23).

Kakva je metodologija primjenjiva u opisu teksta, autorica pokazuje na primjeru pragmatičkog, odnosno komunikacijsko-funkcionalnog modela preuzetog iz germanističke tekstne lingvistike. Taj model razlikuje *transfrastičku fazu* u opisu teksta (istraživanje nadređeničnih struktura i sredstava njihova formalnog povezivanja) te *semantičku fazu* povezivanja jedinica značenja. Tekst se tako člani na *propozicijsku strukturu* i na *informacijske blokove* (prikazane u tablici na str. 26). Kako je tekst kompleksna jezična radnja, odnosno hijerarhijski strukturiran slijed govornih činova, može ga se raščlaniti na *elementarne ilokucije* prikazane na str. 30. kao hijerarhijski organizirane elemente koji se granaju iz jedne ilokucije u dvije ili više sljedećih, a iz njih se opet granaju druge. Tako se dobivaju dominirajuće i supsidijarne ilokucije koje čine tzv. *lokalne strukture* (str. 30). Iz njih nam je cilj stvoriti *globalne strukture* kao *kompozicijske obrasce za pojedine tekstne vrste*, a to je upravo daljnji sadržaj ove knjige.

Najviši doseg u pristupu tekstu čine tzv. *integrativni modeli* koji uključuju gramatičku, tematsku i pragmatičku (komunikacijsko-funkcionalnu) analizu (npr. Brinkerov model teksta, str. 33). Autorica primjenjuje ovaj model na kratkom novinskom tekstu u stalnoj rubrici TV anketa (str. 35) te pokazuje koje informacije možemo dobiti koristeći taj model.

Tekstnim se vrstama može pristupiti i pomoću *didaktičkih modela* kad se radi npr. o jeziku struke. Tu se spominju autori poput Rosemarie Glaser i Johna Swalesa. Znanstveni članak npr. ima ustaljenu didaktičku makrostrukturu: *uvod - metode - rezultati - diskusija*. Svaki dio ima nekoliko segmenata (*move*) koji uključuju jedan ili više koraka (*step*). Tako se u prvom segmentu uvoda određuju tri koraka: važnost predmeta, opće naznake teme i pregled literature. Drugi segment ima 4 koraka: isticanje suprotnoga stajališta, upućivanje

na praznine u dosadašnjem istraživanju, postavljanje problema i nadovezivanje na tradiciju. Treći segment također ima 4 koraka: formuliranje cilja istraživanja, najava aktualnoga istraživanja, najava glavnih rezultata i skiciranje strukture članka (str. 41/42).

Autorica opisuje još jedan model koji se temelji na *eklektičnom načelu* kombinacije različitih modela tekstne analize. Takav model uzima u obzir jezična i izvanjezična obilježja teksta koji ima različite ciljeve: opisne, didaktičke, kulturološke. Poseban doprinos autorice sastoji se u pokazivanju funkcioniranja svih navedenih modela na temelju samostalno izabranih hrvatskih primjera kratkih tekstova-obavijesti (str. 48/49). Kroz njih autorica pokazuje interakcijsko-situacijski kontekst, funkcije ili svrhovitost teksta, strukturiranost/nestrukturiranost, sadržaj teme tekstova, deskripciju, narativno razvijanje teme ili rekonstrukciju događaja, argumentiranje teme te jezični oblik i stil navedenih uporabnih tekstova.

Nakon ovako iscrpnoga prvog poglavlja N. Ivanetić u drugom poglavlju ukratko prikazuje različite pokušaje klasifikacije tekstnih vrsta prema hijerarhiji Heinemanna (str. 57/58), homogenoj i univerzalnoj tipologiji Isenberga (koji razlikuje *gnosogene, kopersonalne, ergotropne, kalogene, religiotropne* i *ludofilne* tekstove; str. 58), zatim se govori o Harwegovoj podjeli prema strukturi tekstova na *etičke* (izvanjezična struktura) i *emičke* (jezična struktura; str. 59). **Pragmatički tekstovi** mogu se izdvojiti kao *situacijski* (što to čini Aristotel u *Retorici* podjelom na *sudske, savjetodavne* i *svečane* tekstove, a od novijih autora spominje se Steger i suradnici; str. 59) i *funkcionalistički tekstovi* u kojima je kriterij klasifikacije komunikacijska svrha. Potonju autorica obrađuje prema Searleovim govornim činovima, a on ih je klasificirao u **asertive** (tvrđnje ili obavijesti), **direktive** (molbe, savjeti), **komisive** (obećanje, prijetnja), **ekspresive** (isprika, predbacivanje) i **deklarative** (definiranje, davanje otkaza) (str. 60). Brinker je modificirao Searleove tipove i prilagodio ih uporabnim tekstovima. *Informativi* su tako izvještaj, recenzija, vijest; *apelativi* su npr. reklame, komentar, zakon; **obligativi** su npr. ugovor, prisega, ponuda; **kontaktivi** su npr. čestitka, sućut, zahvala; **deklarativi** su npr. oporuka, rješenje o imenovanju, viza (str. 61). Opisuje se još i Rolfova klasifikacija, zatim podjela Heinemanna/Viehwegera, Adamzika, Lugera i Gopfericha, a na kraju poglavlja autorica daje vlastiti empirijski pregled repertoara tekstnih vrsta dobivenih analizom korpusa Anićeva rječnika iz 1994. godine. Iz velikoga broja primjera koje je autorica spretno uvrstila u Searleovu tipologiju vidi se koliko ima poteškoća u klasifikaciji tekstnih vrsta. Tako se asertivni tekstovi iz Anićeva rječnika mogu po sadržaju razvrstati u 4 skupine: **informativi** (*anamneza, povijest bolesti, autobiografija, biografija, životopis, bilten, deklaracija, demanti, denuncijacija, dnevnik, dijagnoza, horoskop, informacija, obavijest, obznana, izvještaj, izvješće, dopis, ispravak, izjava, saopćenje, priopćenje, karakteristika, kronika, ljetopis, anali, najava, navještaj, nota, oglas, odjava, opaska, primjedba, napomena, bilješka* itd. itd., str.69/70), **eksplikativi** (*disertacija, doktorat, elaborat, vještačenje, esej, fusnota, feljton, podlistak, gramatika, memorandum, hagiografija, intervju, ispovijed, kolokvij, komentar, osvrt, koncept* itd.), **tekstovi s funkcijom orijentacije/registracije** (*adresa, adresar, bibliografija, datum, nadnevak, epitaf, nadgrobница, evidencija, genealogija, rodoslovlje* itd.) i **tekstovi s funkcijom animiranja** (*anegdota, deviza, gesto, grafit, izreka, krilatica, lozinka, maksima, parola, poslovice, slogan, šala, vic*).

Najvažnije i najopsežnije je treće poglavlje knjige (str. 77-217). U njemu se analiziraju uporabni tekstovi od 12 odabranih tekstnih vrsta. Korpus je dobiven prikupljanjem autentičnih standardiziranih tekstova **polujavne** (*recenzije, životopisi*) i **privatne komunikacije** (*sućuti*). Većina tih tekstova čine tzv. *male forme* i odlikuju se šabloniziranošću zbog svakodnevne rutinske uporabe. Njihov je opis u nas jedinstven pa se smatra prvim prilogom opisa ovih tekstnih vrsta u hrvatskoj govornoj kulturi. Zanimljivi su autoričini motivi izbora analiziranih tekstnih vrsta, a to su:

- „fascinacija mnogih čitatelja raznim vrstama osmrtničkih tekstova” u novinama;
- promjene repertoara tekstnih vrsta nastajanjem novih i modificiranjem postojećih;
- razlika istih tekstnih vrsta u različitim kulturama (hrvatskoj i njemačkoj);
- važnost npr. tekstne vrste recenzije kao sredstva komunikacije u znanstvenoj i stručnoj zajednici;
- rubne tekstne vrste, npr. oporuke, mogu zadovoljavati niz situacijskih, jezičnih i pravnih normi (str. 78/79).

Treće poglavlje ima 5 potpoglavlja jer se opisuju različite tekstne vrste: *informacije o smrti, promjene tekstnih vrsta, tekst o tekstu, rubne tekstove i kulturalne tekstne vrste*.

Prva grupa tekstova povezana je sa situacijom smrti bliske osobe. Zato je i prva analizirana mala forma - *osmrtnica*. Nakon njezina detaljnog opisa (tko želi informirati, obavijest o smrti, ime, najava pogreba, najava mise, molba, jezična formula, zahvala pokojniku, obećanje da neće biti zaboravljen, emitent), slijede varijante osmrtnice kao što su *naknadne i službene osmrtnice*. Drugi tip teksta povezan sa smrću jest *posljednji pozdrav*. On je strukturiran u 5 cjelina: *posljednji pozdrav/ oproštaj od pokojnika/ obraćanje pokojniku, ime, poruka pokojniku, formula i emitent*. Kao u prethodnoj formi, i ovdje se navode mogući standardni i najkonvencionalniji jezični oblici: *posljednji/zadnji pozdrav/zbogom/bog/adio, posljednji pozdrav i dugo sjećanje* i sl. Primjeri su isticali brojkama i kosim slovima, a prikazan je i preslik iz novina, što odaje autentičnost i preglednost te doprinosi lakom zapamćivanju. Po istim načelima analizirana je *sućut* s podtipovima *službene sućuti* i *pisma sućuti*, zatim *nekrolog* (novinski i časopisni), *zahvala* i *sjećanje* (str. 87-124).

Drugo potpoglavlje nosi naslov: *Promjene tekstnih vrsta ili dijakronija u sinkroniji*. Radi se o novim medijima koji generiraju nove tekstne vrste (*web-stranice, elektronička pošta, čavrljanje preko računala /chat/, poruke na telefonskim sekretaricama*) te o tekstovima koji stoljećima imaju istu shemu, a izriču se na samo nekoliko načina (usp. *recept* za pripremu jela). *Životopis* je pisana forma koja može biti najčešće narativna ili rjeđe tabelarna, a pripada institucionalnoj sferi polujavne komunikacije s asimetričnim tipom odnosa među sudionicima. Autorica je obradila 45 tekstova životopisa u prijavama za natječaje opisujući njihov sadržaj, strukturu i jezik kao i njihove modifikacije u nazivima i strukturi od 1961. do

2000. godine (*biografija, kratka biografija, biografski podatci, opis života, kratak pregled školovanja i zaposlenja, curriculum vitae, autobiografija*).

Treće potpoglavlje govori o *recenziji* kao tekstu. Autorica razlikuje *interne recenzije* među stručnjacima jedne discipline, recenzije među stručnjacima različitih disciplina i recenzije koje služe komunikaciji između stručnjaka i nestručnjaka (str. 154). Korpus čini 148 recenzija za članke 6 brojeva Zbornika radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci. Kao kompleksan čin vrjednovanja, recenzija pripisuje ili osporava određene vrijednosti nekom radu, tj. sadrži informaciju o kvaliteti rukopisa. Negativna se vrjednovanja nazivaju *kritikom* koja može biti *neizravna* (daju se savjeti i preporuke za poboljšanje, upute za otklanjanje nedostataka ili se prepušta adresatu da sam donese zaključak što treba izmijeniti) i *izravna* (konstatacija odstupanja od norme, korigiranje autorovih navoda, upozorenje na raskorak između očekivanog/najavljenog i ostvarenog i relativiziranje pozitivnosti u radu) (str. 162/163).

Četvrto potpoglavlje odnosi se na tzv. rubne tekstove čiji je glavni primjer *oporuka*. Strukturu oporuke Brinker prikazuje sljedećom formulom: *Ja (emitent) ovime određujem da x vrijedi kao y* (emitent je autor oporuke, a x je nasljednik/ci). Oporuka spada u deklarativne tekstove koji moraju biti jednoznačni, eksplicitni i obvezujući nekoj izvanjezičnoj instituciji (potvrđeni na sudu i sl.). Emitenti mogu uvjetovati i promjenu statusa imovine navedene u oporuci. Autorica analizira 33 vlastoručne (holografske) oporuke sastavljene između 1984. i 1998. godine. Rezultate je usporedila s deset nevlastoručnih oporuka koje su sastavili odvjetnici i s pet laičkih oporuka koje je oporučitelj potpisao pred svjedocima. Oporuka je, osim što je deklarativna, još i performativna jer sadržava stereotipne iskaze. Ona je i direktivna jer predstavlja obvezujuće zahtjeve koji mogu biti pobijani samo u zakonom određenim iznimnim slučajevima.

U petom se potpoglavlju uvodi i kriterij kulturalnosti tekstova jer su oni „proizvod nekoga konkretnoga društva – obilježeni njime i njegovom kulturom” (str. 179). Ovdje je autorica odabrala *čestitke* za godišnjicu braka i *natječaj* za radno mjesto.

Čestitke-oglasi u dnevnim novinama analizirani su na korpusu od 340 oglasa u riječkome dnevniku *Novi list* i od 100 oglasa u *Večernjem listu*. Ovo je relativno nova tekstna vrsta u nas (javlja se 90-tih godina 20. st.) i tiska se među ostalim oglasima, dok se u njemačkoj kulturi pojavljuje među obiteljskim oglasima zajedno s čestitkama rođendana, jubileja, s ljubavnim porukama, osmrtnicama i drugim privatnim oglasima koje je autorica ispitala u raznim njemačkim lokalnim novinama, iz kojih je analizirala 250 oglasa. Struktura čestitke povezana je s njezinom funkcijom: emitent čestita recipijentu za njega važan događaj koji je prihvaćen u kulturnoj sredini (npr. rođendan, imendan, godišnjica braka, rođenje djeteta). Čestitke mogu imati ustaljene fraze tako da ih Gulich naziva *pragmatičkim frazeologizmima* (ovdje str. 187). U njemačkoj kulturi održala se do danas tradicija prigodničarskoga pjesništva s rimovanim tekstovima. *Prigodne* su *pjesme* poznate i hrvatskoj kulturi. Pisali su ih i veliki pjesnici, ali poznate su i dječje prigodne rime kao čestitke tipa: *Ja sam mali miš/ koji ne zna niš/, samo zdravlje i veselje/ to su moje želje*. Autorica u ovom kontekstu prilaže oslikani njemački pučki tekst (str. 194). Osnovna funkcija čestitke jest njegovati i održavati društvene odnose te odavati javno ili obiteljsko priznanje slavljenicima.

Poseban kulturološki oblik oglasa jest i natječaj za radno mjesto koji se objavljuje u novinama. I tu je autoričin korpus impozantan (300 natječaja u njemačkim i 200 natječaja u hrvatskim novinama).

Natječaj je posebna vrsta javnoga oglasa koji objavljuje neka institucija (kao pošiljatelj), a na njega se u određenom roku dužan prijaviti potencijalni kandidat (primatelj natječajne poruke). Odnos između ovakvoga pošiljatelja i primatelja asimetričan je kao budući odnos poslodavca i zaposlenika. Jezično su zanimljivi odgovori poslodavca kandidatima, napose oni negativni. Zato natječaj ima 3 koraka: objava natječaja, prijava kandidata, odgovor objavljiivača natječaja (str. 197). Autorica opisuje strukturu natječaja u 6 dijelova: *animiranje* (reklamno predstavljanje), *emitent* (sadržajno predstavljanje), *ponuda* (iznošenje potreba, uvjeta za primanje kandidata, pogodnosti radnoga mjesta, rok natječaja, adresa poslodavca), *recipijent* (zanimanje, stupanj stručne spremne kandidata), *pogodnosti* (profesionalne, financijske, socijalne), *prijava* (dokumentacija, telefon za obavijest, pozdrav) (str. 200 – 216). Na kraju autorica prilaže tablicu iz koje se vide razlike hrvatskih i njemačkih natječajnih oglasa (str. 216).

U četvrtom poglavlju Nada Ivanetić opisuje svoje pilot-istraživanje o tome kako studenti Ekonomskog i Filozofskog fakulteta u Rijeci prepoznaju različite tekstne vrste. Zato poglavlje nosi naslov *Komunikacija i kognicija*. Naime, različite novinske tekstove (*nekrolog*, *vijest o smrti* poznatog pjevača i *osmrtnica*, preslikano na str. 221) studenti su trebali pridružiti odgovarajućim tekstnim vrstama. Od njih se tražila kategorizacija ponuđenih tekstova na temelju poznavanja prototipičnih ostvarenja pojedinih tekstnih vrsta. Ispitanici su bili stoga suočeni s posebnim kognitivnim zadatkom te su „na osnovi postojećih znanja i iskustava sadržajno i jezično „ trebali percipirati ponuđene tekstove, uočiti i usporediti odnose među njima te u procesu kategoriziranja utvrditi sličnosti i razlike. Rezultati istraživanja pokazali su da su ispitanici prepoznali samo tekst osmrtnice i pravilno ga svrstali u tekstnu vrstu (str. 224). Autorica to prepoznavanje tumači velikom učestalošću i konvencionalnošću osmrtnice kao žanra (str. 225).

Tekst o tekstu uči nas da poštujuemo tradicionalne forme pa tako i ova knjiga tradicionalno završava zaključkom poslije kojega slijedi 297 jedinica recentne domaće i strane literature (na njemačkom, engleskom, poljskom, bosanskom i srpskom jeziku) o problemima tekstualne lingvistike, zatim dolazi na njemački jezik preveden zaključak, a knjiga završava kazalom pojmova.

Iz ovog studioznog istraživanja Nade Ivanetić vidi se kolika je važnost detaljnog opisa strukture pojedinih tekstnih vrsta kako bi se one mogle identificirati, klasificirati i svakodnevno ispravno rabiti. Stoga autorica naglašava da je „sposobnost razlikovanja, odnosno klasificiranja komunikacijskih oblika, u ovom slučaju nekih pisanih tekstnih vrsta, izravno povezana s njihovim značenjem u životu pojedinca s jedne i učestalošću kontakata s njima s druge strane. Takvo razlikovanje pretpostavlja poznavanje prototipičnih obilježja koja su povezana s funkcijom, situacijom, kompozicijom i tipičnim jezičnim i grafičkim realizacijama” (str. 232).

Budući da se do sada znanje o strukturi i važnosti malih forma kao tekstnih vrsta uglavnom stjecalo *nesvjesno* u svakodnevnoj komunikaciji (npr. čitanjem novinskih oglasa, gledanjem

TV oglasa i reklama itd.), ova knjiga Nade Ivanetić omogućuje da *osvijestimo* tipologiju tekstnih vrsta s kojima se svakodnevno susrećemo u komunikaciji, a osvješćivanjem njihove jezične i nejezične strukture poboljšat ćemo kvalitetu našega sporazumijevanja. Da se to danas postupno događa u našoj kulturnoj sredini, pokazuju različite modifikacije pojedinih tekstnih vrsta, obogaćivanje njihovih sastavnica drukčijim formulacijama, zakonskim propisima, opsegom i težinom informacija, a sve to znači da se rađaju novi društveni i gospodarski odnosi u komunikaciji između institucija, društva i pojedinaca. Upravo ovom opsežnom analizom oblika i sadržaja tekstnih vrsta Nada Ivanetić pomaže svima nama da se lakše i svjesnije počnemo njima služiti u svakodnevnoj praksi. Ova je knjiga zato namijenjena širokoj čitateljskoj publici, a za jezikoslovce i semantičare prava je poslastica. Stoga preporučujem: **rabite uporabne tekstove i ovu zanimljivu knjigu o njima.**

